

YOSHLARNI MA'NAVIY AXLOQIY TARBIYASINI RIVOJLANTIRISHDA OILANING O'RNI

Raxmonova Gulchexra Salaydinovna

CHDPU Milliy g'oya huquq ta'lim

kafedrasi v.b.dotsent (PhD)

Annotatsiya

Mazkur maqola yoshlarni ma'naviy tarbiyasini shakillantirish, milliy urf-odat qadryatlarimiz asosida yosh avlodni tarbiyalash va yurtimizda mavjud muammo va kamchiliklar, ularni echimiga doir masalalar ilmiy-metodik tahlil qilingan. Shu bilan birga yoshlar tarbiyasiga xizmat qiluvchi zamonaviy yondashuvlar, oilaviy munosabatlar, mahalliy tajribadan kelib chiqib ilgari surilgan. Yangi O'zbekistonda Milliy qadryatlarimiz asosida ma'naviy tarbiyani mazmun-moxiyatini yoritish ham maqsad qilingan. O'rganilgan xolatlar taxlilidan kelib chiqib, yoshlarning tafakkur va fikirlash darajasiga munosabat bildirish, ko'nikmalarni oshirishga doir takliflar ilgari surilgan.

Аннотация

Данная статья представляет собой научно-методический анализ вопросов формирования духовного воспитания молодежи, воспитания молодого поколения на основе наших национальных традиций и ценностей, а также проблем и недостатков, существующих в нашей стране, и их решения. призван осветить суть духовного образования в новом Узбекистане, основанного на наших национальных ценностях. На основе анализа изученных ситуаций были выдвинуты предложения по реагированию на уровень мышления и мышления молодежи, совершенствованию ее навыков

Abstract

This article is a scientific-methodical analysis of the issues of forming the spiritual education of young people, educating the young generation based on our national traditions and values, and the problems and shortcomings that exist in our country, and their solutions. It is also aimed to illuminate the essence of spiritual

education in the new Uzbekistan based on our national values. Based on the analysis of the studied situations, proposals were put forward to respond to the level of thinking and thinking of young people, and to improve their skills.

Kalit soʻzlar: Raqamlashagan olamda maʼnaviy tarbiyaning oilada shakllantirish, oila va jamiyat taraqqiyoti asosida tarbiya masalalarini birgalikda oʻrganish.

Ключевые слова: Формирование духовного воспитания в семье в цифровом мире, совместное изучение вопросов воспитания на основе развития семьи и общества.

Key words: Formation of spiritual education in the family in the digitized world, joint study of education issues based on the development of the family and society.

KIRISH

Millat va jamiyat taraqqiyoti asosi tarbiya masalasi bilan chambarchas bogʻliq masala ekanligi insoniyat tajribasida oʻz isbotini topgan. Maʼlumki, otobobolarimiz qadimdan bebaho boylik boʻlmish ilmu maʼrifat, taʼlim va tarbiyani inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi deb bilgan. Albatta, taʼlim va tarbiya- ong mahsuli, lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan, yaʼni xalq maʼnaviyatini shakllantiradigan va boyitadigan eng muhim omildir¹. Qadimgi ajdodlarimizning oilada bola tarbiyasi masalasidagi yondashuvlarini tahlil qilishda, avvalo, diniy qadriyatlar va xalq pedagogikasiga oid manbalarni oʻrganish maqsadga muvofiqdir.

Mahalliy olimlarimizdan K.U. Najmidinova oʻz tadqiqotlarida Markaziy Osiyodagi tarbiya haqidagi tarixiy manbalarni 7 bosqichga boʻlib oʻrganishni maqsadga muvofiq deb hisoblaydi va islomgacha boʻlgan davrni birinchi bosqichga kiritadi².

¹ Чўлиева Д.Шарқ алломалари ижодида фарзанд тарбияси масаласи//Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти. "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal – (2) I/2020 .Б.2. <http://oac.dsmi-qf.uz>

² Najmidinova, K.U. Oila tarbiyasida milliy va umuminsoniy axloqiy madaniyatning oʻrni. Monografiya.Toshkent «Adolat» 2016.B.6-7.

Bugungi globallashuv jarayoni ham ushbu jabhada insoniyatni yanada sergak va uygʻoq boʻlishga daʼvat qilmoqda. Globallashuv insoniyatga misli koʻrilmagan imkoniyatlar yaratish bilan birga ikkinchi tarafdin jiddiy xavf tugʻdirmoqda.

Birinchi prezidentimiz haqli ravishda “Tarbiyachi- ustoz boʻlish uchun, boshqalarning aql-idrokini oʻstirish maʼrifat ziyosidan bahramand qilish, haqiqiy vatanparvar, haqiqiy fuqaro etib yetishtirish uchun avvalo, tarbiyachining ana shunday yuksak talablarga javob berishi, ana shunday fazilatlarga ega boʻlishi kerak” degan edilar.

Tarbiya mavsumiy, maʼlum bir vaqtga moʻljallangan ish emas, balki jamiyat va davlat ahamiyatiga molik kechiktirib boʻlmas, uzluksiz davom etadigan jarayon va strategik masaladir. Tarbiya jarayoni oʻqituvchi va oʻquvchining oʻzaro taʼsirida amalga oshiriladigan dinamik tizim sifatida qaraladi. Tarbiya jarayoni taʼlim muassasasi pedagogik faoliyatining yadrosidir.

Barqaror axloqiy xulq-atvorga ega, qobiliyatli shaxsni rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish, oʻz taqdirini oʻzi belgilash, jamiyatda oʻzini oʻzi moslashtirish, vatanparvarlik, fuqarolik va maʼnaviy-axloqiy tarbiya, sogʻlom turmush tarzini oʻquvchilarga singdirish tarbiyaning asosiy maqsadi hisoblanadi. Maktab oʻquvchilarini kelajakka yoʻnaltirish: oʻziga boʻlgan ishonchni rivojlantirish, ularga oʻziga xosligini tushunishga, boshqa odamlarning fikrlarini hurmat qilishga oʻrgatish, oʻzini xolis baholash, oʻz qobiliyatlari, malakalarini hisobga olgan holda kelajak uchun real rejalar tuzish, oʻz-oʻzini anglashi, oʻzini boshqarish tizimini takomillashtirish ishbilarmonlik, axloq va tashabbuskorlikni tarbiyalash, ularning oilalari, oʻqituvchilar bilan oʻzaro aloqalarini faollashtirish lozim. Bizning fikrimizcha tarbiya jarayoni maxsus ishlab chiqilgan boʻlishi, yaʼni bolaning oʻz-oʻzini rivojlantirish, oʻz-oʻzini boshqarish imkoniyatlari bilan uygʻunlashtirilgan maqsadga muvofiq tizim boʻlgandagina haqiqiy boʻladi.

XXI asr kishisi umuminsoniy qadriyatlardan va bugungi kun haqiqatlaridan kelib chiqib, jismonan sogʻlom, maʼnaviy axloqiy, intellektual jihatdan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan boʻlishi shu bilan birga dunyoda sodir

bo'layotgan jarayonlarga loqayd bo'lmasligi, tashqi olam bilan faol aloqada bo'lishi lozim.

Inson va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar milliy tarbiya tufayli ajdodlardan asta-sekin avlodlarga o'tadi. Milliy tarbiya atamasi keng va tor doirada ishlatiladi. Keng ma'noda, u inson shaxsini shakllantirishga, uning ishlab chiqarish va ijtimoiy, madaniy, ma'rifiy hayotda faol ishtirokini ta'minlashga qaratilgan barcha ma'naviy ta'sirlar, tadbirlar, harakatlar, intilishlar yig'indisini anglatadi. Demak milliy tarbiya nafaqat oila, maktab, bolalar va yoshlar tashkilotlarida olib boriladigan tarbiyaviy ishlar, balki butun ijtimoiy tuzum va uning yetakchi go'yalari, hatto adabiyot, san'at, kino, radio, TV, OAV va boshqalarni o'z ichiga oladi.

Milliy tarbiya tarkibiga bu sohada ta'lim va ma'lumot olish ham kiradi. Tor ma'noda, milliy tarbiya muayyan shaxsning ma'naviy rivoji, dunyoqarashi, axloqiy qiyofasi, estetik didi o'stirilishiga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatni anglatadi. Bizga ma'lumki, har qanday tarbiya ta'lim bilan chambarchas bog'liq holdagina mavjud bo'la oladi. Pedagogikaning bu ikki bo'limini bir-biriga chambarchas bog'liq bo'lib ta'lim orqali insonni tarbiyalash, tarbiyalash orqali ta'limga rag'batini oshirish mumkun.

Ta'lim va ma'lumot olish jarayonida shaxsning faqat bilimi ko'payibgina qolmasdan, ma'naviy-axloqiy sifatlarini qaror topishi ham tezlashadi. Ana shu sababdan ham ota-bobolarimizdan qadimdan bebaho boylik bo'lmish ilmu-ma'rifat, ta'lim va tarbiyani inson kamolati va millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi deb bilganlar. Bu borada birinchi prezidentimiz Ta'lim -tarbiya ong mahsuli, lekin ayni paytda ong darajasi va uning rivojini belgilaydigan, ya'ni xalq ma'naviyatini shakllantiradigan va boyitadigan eng muhim omildir. Binobarin ta'lim-tarbiya tizimini o'zgartirmasdan turib, ma'naviyatni rivojlantirib bo'lmaydi. Shu bois bu sohada yuzaki, rasmiy yondashuvlarga, puxta o'ylanmagan ishlarga mutlaqo yo'l qo'yib bo'lmaydi.

Ma'rifatparvar jadidchimiz Abdulla Avloniyning "Tarbiya biz uchun yo hayot -yo mamot, yo najot -yo halokat, yo saodat -yo falokat masalasidir" dagan asosli

fikrni aytgan edilar. Bobomizning mazkur fikrlari millatimiz uchun naqadar muhim va dolzarb ekanligi hozirgi tahlikali davrda namoyon bo'lmoqda. Mamlakatimizda mustaqillik yillarida milliy tarbiyani samarali tashkil qilishda o'quv muassasalari va umumta'lim maktablarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlashga e'tiborni kuchaytirish jiddiy masalaga aylandi. Shu maqsadda 2004-2009 yillarda maktab ta'limini rivojlantirish umummilliy dasturi qabul qilindi. Unga muvofiq mamlakatimizda mavjud o'n mingdan ortiq umumta'lim maktablarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, ta'lim jarayonining mazmunini tubdan takomillashtirish, o'qituvchilarning mehnatini moddiy va ma'naviy rag'batlantirish bo'yicha katta ishlar qilinmoqda. Umuman olganda, oxirgi yillarda mamlakatimizda milliy tarbiyani yaxshilash masalasida tizimli islohatlar amalga oshirilmoqda.

Jamiyat taraqqiyotini taminlashda zamon talablariga mos avlodni tarbiyalashda, o'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama muvaffaqiyatli ijtimoiy hayotga tayyorlashda mas'uliyat, majburiyat, huquqiy ong va huquqiy madaniyat, teran dunyoqarash, sog'lom e'tiqodlilik, ma'rifatlilik, diniy va milliy bag'rikenglik, ma'naviy, fuqaroviy, madaniyatlararo, ijtimoiy fazilatlarni shakllantirish kun tartibidagi asosiy masalalarga aylanib bormoqda. So'nggi yillarda mamlakatimizda yoshlar tarbiyasi masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarilganini inobatga olib, ushbu yo'nalishdagi prinsipial yondashuvlarni takomillashtirish, strategik maqsad va vazifalarning konseptual asoslarini ishlab chiqish zaruratini talab qiladi. Mamlakat yoshlarini ma'nan va jismonan barkamol qilib tarbiyalash, iqtidori va salohiyatini ro'yobga chiqarish, ularni davlat va jamiyatning rivojiga keng jalb etish, tashabbuslarini yetarli darajada qo'llab-quvvatlash maqsadida huquqiy asoslar, iqtisodiy imkoniyatlar va tashkiliy mexanizmlarni yanada kengaytirishga xizmat qiladi. Shu o'rinda jamiyatda yosh avlodni axloqiy va irodali tarbiyalash dolzarb muammo bo'lib kelgan va doimo shunday bo'lib qoladi.

Konsepsiyaning maqsadi -yosh avlodda mustaqil hayot uchun zarur ijtimoiy ko'nikma va fazilatlarni yoshiga mos, bosqichma-bosqich shakllantirish asosida

yuksak fazilatli, barkamol avlodni vaoyaga yetkazishdan iborat. Konsepsiya to'rtta bosqichda amalga oshirilishi ko'zda tutilgan bo'lib quyidagi bosqichlarga bo'linadi:

- birinchi bosqich: oilalarda (homila davri, bola tug'ilganidan 3 yoshgacha);
- ikkinchi bosqich: maktabgacha ta'lim 3-6(7) yoshgacha bo'lgan davr;
- uchinchi bosqich: (7(6)-10) yoshgacha boshlang'ich sinf, 11-17 (18) yosh;
- to'rtinchi bosqich: ishlab chiqarishda faoliyat korsatayotgan va band bo'lmagan, shuningdek, o'rta maxsus kasb-hunar va OTM tizimidagi yoshlar.

Axloqiy tarbiyani xalqona izohlaydigan bo'lsak, inson uchun beshikdan to lahaddigacha zaruriy va uning hayotida ijobiy ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy ehtiyojdir. Shu boisdan axloq masalasi ta'lim tizimida ming yillar davomida markaziy o'rinni egallagan muommolardan biri sifatida qaraladi. Jamiyatda yosh avlodni axloqiy va irodali tarbiyalash dolzarb muammo bo'lib kelgan va doimo shunday bo'lib qoladi.

Tarbiya mavsumiy, ma'lum bir vaqtga mo'ljallangan ish emas, balki jamiyat va davlat ahamiyatiga molik kechiktirib bo'lmaz, uzluksiz davom etadigan jarayon va strategik masaladir. Tarbiya jarayoni o'qituvchi va o'quvchining o'zaro ta'sirida amalga oshiriladigan dinamik tizim sifatida qaraladi. Tarbiya jarayoni ta'lim muassasasi pedagogik faoliyatining yadrosidir.

Hozirgi globallashuv sharoitida ma'naviyat va axloq masalasi dolzarb muammo sifatida maydonga chiqmoqda. O'sib kelayotgan avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash jiddiy muammoga aylanmoqda. Mazkur jarayonda barkamol avlod tarbiyalashda xalqimizning farzand tarbiyasi borasidagi ilg'or tajribalarini o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Tarbiya jarayonining mazmuni. Tarbiya-muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxs ongi? Xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni. Tarbiyaning mazmuni ijtimoiy maqsadlardan kelib chiqadi.

Rus olimi V.I.Pavlov³ning fikricha, shaxsning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi uni shakllantirishga qaratilgan:

³ авлов В. И. Духовно-нравственное воспитание учащейся молодежи на примерах жизни и деятельности космонавтов // Фундаментальные исследования. № 12-2. 2011. С. 322—325.

axloqiy tuyg'ular - vijdon, burch, e'tiqod, mas'uliyat, fuqarolik, vatanparvarlik;

axloqiy xarakter - sabr-toqat, rahm-shafqat, muloyimlik, muloyimlik;

axloqiy yondashuv - yaxshi va yomonni ajrata olish qobiliyati, fidokorona muhabbatning namoyon bo'lishi, hayot sinovlarini engishga tayyorlik;

axloqiy xulq-atvor - xalq va Vatanga xizmat qilishga tayyorlik, ma'naviy ehtiyotkorlik, itoatkorlik, yaxshi niyatning namoyon bo'lishi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning jamiyat hayotidagi o'rnini yuksaltirish, yosh avlodni eng ilg'or an'analar va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash muhim. Barcha mamlakatlarda yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash vazifasi o'z mohiyatiga ko'ra murakkab va ko'p qirrali bo'lib, nazariy va amaliy yondashuvni talab qiladi. Shuni inobatga olib, avvalo "Ma'naviyat" "Tarbiya" tushunchalarining mohiyatini aniqlashimiz zarur, deb hisoblaymiz. Ma'lumki, ma'naviyat har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalaydi. Ayni paytda o'z Vataniga cheksiz mehr-muhabbat tuyg'usini singdirib, yoshlarda chinakam vatanparvarlik tuyg'usini tarbiyalaydi, ularni o'zining buyuk kelajagining eng ezgu bunyodkorlik ishlarida faol ishtirok etishga undaydi.

XULOSA

Xulosa shuki, jamiyatni rivojlanishida yoshlarni ma'naviy tarbiyasi muxim axamiyat kasb etadi. Mamlakatimizni tarixiy jarayonini ko'radigan bo'lsak oilani o'zni muxim xisoblanadi. Ma'naviyat faqat insonga xos bo'lib, ma'naviyat deganda insonning ma'noli aniq-maqсадga qaratilgan hayoti va faoliyatini tushunamiz.

Manisiz hatti-harakatlarni masalan: aqli zaif, nodon, es xushini yo'qotgan odamning qiliqlarini ma'naviyatdan deb bo'lmaydi.

Mehr-muhabbat, odob-axloq, ota-ona, oila, do'st-birodar, ustoz murabbiy, xalq va vatanga sadoqat, yaratganga e'tiqod, go'zal nutq, sog'lom fikr, yuksak tafakkur, aql-idroq yaxshilik go'zallik ezgulik an'ana va qadriyatlar ma'naviyat asoslarini tashkil qiladi. Inson xamma ma'naviy tarbiyani oiladan oladi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5847-son "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019 y., 06/19/5847/3887-son.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. (23.09.2020) // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020., 03/20/637/1313-son.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2909-son Qarori // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda, 20-son, 354-modda. 20.04.2017 y.
4. Cho'lieva D. Sharq allomalari ijodida farzand tarbiyasi masalasi//O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti. "Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal – (2) I/2020 .B.2. <http://oac.dsmi-qf.uz>
5. Najmidinova. K.U. Oila tarbiyasida milliy va umuminsoniy axloqiy madaniyatning o'rni. Monografiya.Toshkent «Adolat» 2016.B.6-7.
6. Raxmonova G.S. (2020). The significance of spiritual and social image of the modern leader for the development of society // *Academicia An international multidisciplinary research journal*, ISSN: 2249-7137 (Double Blind Refereed & Peer Reviewed Journal), Vol.10, Issue 10.
7. Raxmonova G.S. (2021). Ta'lim muassasasini ilmiy-metodik boshqarishda innovatsion ta'lim bosqichlari // *Scientific Journal of "Scientific Progress"*, ISSN: 2181-1601 Vol.1, Issue 6, April
8. G'affarova, G. (2024). Kreativlik falsafasi. NamDU ilmiy xabarlar. 6-son, 280-283 b.
9. Гаффарова, Г. (2023). Молодежного Сознания В Цифровом Обществе. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 4(2), 13-17.
10. G. Gaffarova, G. Jalalova, (2022). Inson kapitalini rivojlantirish davrida kreativlik zaruriyati. NamDU ilmiy axborotnomasi. №3, -B.207-212.

11. Gaffarova, G.G. (2022), Murakkab tizimlarda axborot generatsiyasi. – Toshkent: “Noshir”, 224 b.
12. Gaffarova, G. (2022). Characteristics of Interdiscipline Approaches: Philosophical Analysis. Journal of Ethics and Diversity in International Communication. Volume: 2 Issue: 5, P.55-60.
13. Raxmonova G.S. (2022). Yoshlarni nostandart fikrlashga o‘rgatish: zarurat va ehtiyoj //Academic Research in Educational Sciences, 3(1), -B.150-158.
14. Raxmonova G.S. (2022). Nostandart fikrlashning o‘ziga xos xususiyatlari // International scientific and practical conference “Modern psychology and pedagogy: problems and solutions”. – Angliya, -P.733-736. 15.
15. Raxmonova G.S. (2020). The significance of spiritual and social image of the modern leader for the development of society // Academicia An international multidisciplinary research journal, Vol.10, Issue 10.
16. Raxmonova G.S. (2021). Креатив ва ижодий тафаккур муоммосининг хорижий тадқиқотларда ўрганилиши // Scientific Journal of “Scientific Progress”, Vol.1, Issue 6, April. – 153-155.